

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИЛИМ ЖАНА БИЛИМ БЕРҮҮ
МИНИСТРЛИГИ
М.РЫСКУЛБЕКОВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ ЭКОНОМИКАЛЫК
УНИВЕРСИТЕТИ
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ПРЕЗИДЕНТИНЕ КАРАШТУУ
МАМЛЕКЕТТИК БАШКАРУУ АКАДЕМИЯСЫ**

Д 08.17.543 диссертациялык кеңеши

**кол жазма укугу
УДК 338.45;622.333(576.3)**

Каримсаков Мурат Ратович

**Евразия Экономикалык Бирлиги Өлкөлөрүнүн интеграциялаштыруу
шарттарында Казакстан Республикасынын экономикасын туруктуу
өнүктүрүү стратегиялык артыкчылыктары**

08.00.05 – экономика жана айыл чарбасын башкаруу адистиги

**экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип
алуу үчүн**

Автореферат

Бишкек – 2018

Диссертациялык иш «Туран-Астана» университетинде аткарылды

Илимий жетекчи: экономика илимдеринин доктору, профессор,
КР УИАнын мүчө-корр., КР УИАнын ардактуу
академиги **Мусакожоев Шайлобек**

Расмий оппоненттер: экономика илимдеринин доктору, профессор
Токсобаева Бактыгуль Асановна

экономика илимдеринин кандидаты
Дүйшенбиев Акылбек Осмонович

Жетектөөчү уюм: Б.Н.Ельцин атындагы Кыргыз-Орус Славян
Университети, «Экономика жана ишканаларды
башкаруу» кафедрасы

Диссертацияны коргоо 2018-жылдын 28- декабрында саат 14.00дө
диссертациялык кеңештин отурумунда М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз
экономикалык университетинин жана Кыргыз Республикасынын
Президентине караштуу мамлекеттик башкаруу Академиясынын алдындагы
экономикалык илимдердин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын
ыйгаруу боюнча Д.08.17.543. диссертацияны коргоо төмөнкү даректе өтөт:

720033, Бишкек ш, Тоголок Молдо көчөсү 58

Диссертациялык иш менен М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз
экономикалык университетинин китепканасынын илимий залынан төмөнкү
дарек боюнча таанышууга болот:

720033, Бишкек ш, Тоголок Молдо көчөсү 58

Автореферат 2018-жылдын 28- ноябрында таратылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуулук секретары
э.и.к,доцент

Г.С.Байтерекова

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилденүүчү теманын актуалдуулугу. Казакстан Республикасынын туруктуу өнүгүү стратегиясы көз карандысыз мамлекеттердин шериктештиги мейкиндигинде Евразия экономикалык бирлигинин өлкөлөрүндөгү экономикалык интеграциянын тереңдетилген шарттарында кайра өндүрүп чыгаруунун инновациялык түрүнүн негизи болуп эсептелинет. Улуттук экономиканын инновациялык потенциалын түзүү процесси, бардык кайра өндүрүп чыгаруу циклинин трансформациялоо процессинде Казакстандын экономикасынын инновациялык-атаандаштык модели түзүлгөндөй эле, туруктуу өнүгүүнүн стратегиялык фактору болуп саналат. Мамлекеттик –жеке өнөктөштүктүн негизинде экономикалык жана социалдык көйгөйлөрдү комплекстүү чечүүгө багытталган, «Казакстан-2030» жана «Казакстан- 2050» стратегиясын, экономика жана өндүрүш чөйрөсүндөгү башка узак мөөнөттүү мамлекеттик программаларды этап менен жүзөгө ашыруу үчүн илимий баа берүү зарыл.

Казакстандын экономикасынын туруктуу өнүгүүсүнүн стратегиялык артыкчылыктарына негиздеген теориялык негиз болуп Евразия экономикалык бирлигинде жана көз карандысыз мамлекеттердин шериктештик өлкөлөрүнүн мамлекеттер арасындагы интеграциялоо шарттарында жана базарларды глобализациялаштырууда мамлекеттик органдардын гана эмес, ошондой эле чарбалык субъектилердин (өндүрүштүктөн баштап кредиттикке чейин) күчөтүлгөн интеграциялык өз ара аракеттин системалык баасы кызмат кылат.

Анын инновациялык базасы өлкө аралык, регион аралык, тармак аралык шарттарда корпорация, фирма жана ишканалардын иш аракеттерине негизделген. Заманбап атаандаштык системада интеллектуалдык жана ресурстук-энергетикалык потенциалды эффективдүү колдонуу жана региондук базарларды эсепке алуу менен экономиканы туруктуу өнүктүрүүдө оптималдык траекториянын илимий тандоосу өзгөчө мааниге ээ. Казакстандын узак мөөнөттөгү (2050-жылга чейин) туруктуу өнүгүү стратегиясынын ишке ашырылышына тиешелүү мамлекеттик институттар жана базарлар таасирин тийгизет. Ушундай аспекте ХХI кылымда глобализациялоонун башындагы шарттарда туруктуу өнүгүү стратегиясын ишке ашыруудагы ресурстук-технологиянын базасына жана структуралык мүмкүнчүлүктөргө анализ берүү зарыл. Бул диссертациялык иштеги тандалган теманын актуалдуулугуна негиз болду.

Диссертациялык теманын ири илимий программалары менен байланышы.

Диссертация «Казахстан – 2030» жана «Казахстан – 2050» социалдык-экономикалык стратегиянын алдын алуу жана Концепциясынын; Казакстан Республикасынын экономика жана бюджеттик пландоо Министрлигинин, башка министрлик жана ведомствалардын, “Самрук-Казына” Улуттук фондунун, Евразия экономикалык өлкөлөрдүн жана Казакстандын

статистикалык органдарынын аналитикалык материалдарынын алкагында аткарылды.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Изилдөөнүн максаты Евразия экономикалык бирлигинин интеграциялоо шарттарында Казакстандын экономикасынын узак мөөнөттөгү туруктуу өнүгүү потенциалын түзүүнүн стратегиялык артыкчылыктарын жана «Казакстан – 2050» стратегиясын ишке ашыруу системасында инновациялык-атаандаштык кайра өндүрүү моделине өтүү боюнча комплекстүү чараларды иштеп чыгууну илимий түрдө негиздөө болуп саналат.

Коюлган максаттарды ишке ашыруу төмөнкү маселелерди чечүү зарылдыгын аныктады:

- туруктуу өнүгүү концепциясынын илимий-теориялык негизин изилдөө;
- эл аралык экономикалык интеграциялардын маани-маңызын, божомолдорун жана анын жолдорун аныктоо;
- интеграциялык шарттарда туруктуу өнүгүүнү камсыздоодо чет мамлекеттердин тажрыйбасын үйрөнүү;
- ЕАЭБ шарттарында Казакстандын туруктуу өнүгүүсүнө баа берүү жана комплекстүү талдоо жүргүзүү;
- Казакстандын интеграциялык потенциалын жана аны өнүктүрүүдө жаңы мүмкүнчүлүктөрдү аныктоо;
- евразия интеграциялаштыруу шарттарында туруктуу өнүгүүнүн стратегиялык багыттарын сунуштоо;
- глобалдуу энергоэкологиялык стратегия шарттарында ЕАЭБ башка өлкөлөрүндө жана Казакстандын индустриалдык-инновациялык саясатын натыйжалуу ишке ашыруу механизмдерин аныктоо;
- ЕАЭБ өлкөлөрүн интеграциялаштыруу шарттарында Казакстанды туруктуу өнүктүрүү Стратегиялык божомолдоосун иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы ЕАЭБ өлкөлөрүн интеграциялаштыруу шарттарында Казакстандын экономикасын туруктуу өнүктүрүүдө стратегиялык артыкчылыктарды аныктоо болуп саналат, андан төмөнкүдөй илимий жыйынтыктар алынат:

- туруктуу өнүгүү концепциясынын илимий-теориялык негиздери иретке келтирилди жана жалпыланды;
- эл аралык экономикалык интеграциялардын маани-маңызы, жолдору жана божомолдору такталды;
- интеграциялаштыруу шарттарында туруктуу өнүгүүнү камсыздоодо чет мамлекеттердин тажрыйбасы жалпыланды жана колдонулду;
- Казакстандын экономикасын өнүктүрүүнүн ортомөөнөттүү божомолун иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк берүүчү ЕАЭБ өлкөлөрүнүн жана экономиканын заманбап абалына комплекстүү баа жана талдоо жүргүзүлдү ;
- Казакстандын мындан аркы потенциалын түзүүдө интеграциялык факторлор аныкталды жана аны өнүктүрүүдө жаңы мүмкүнчүлүктөр көрсөтүлдү;
- евразиялык интеграциялаштыруу шарттарында Казакстандын туруктуу өнүктүрүү негизги багыттары сунушталды;

- глобалдуу энергоэкологиялык стратегия шарттарында ЕАЭБбашка өлкөлөрүндө жана Казакстандын индустриалдык-инновациялык саясатын ишке ашыруунун натыйжалуу жолдору сунушталды;
- 2025-жылга чейинки мезгилге ЕАЭБөлкөлөрүндө жана Казакстанды өнүктүрүүнүн стратегиялык божомолу иштелип чыкты.

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү. ЕАЭБөлкөлөрүнүн тереңдетилген интеграциясында Казакстандын экономикасынын туруктуу өнүктүрүү стратегиясын ишке ашыруу жана аныктоо боюнча изилдөөдөн алынган жыйынтыктар компания, фирма жана ишканалардын практикалык ишмердүүлүгүн, стратегиялык өнүгүү жана потенциалын түзүүгө багытталган мамлекеттик программаларды түзүүдө жана ишке ашырууда мамлекеттик башкаруу органдар колдонушу мүмкүн. Диссертациядан алынган жыйынтыктар жана негизги жоболор окуу процессинде жогорку окуу жайларда “Дүйнөлүк экономика”, “Регионалдык экономика”, “Экономиканы мамлекеттик жөнгө салуу”, “Тышкыэкономикалык ишмердүүлүк” сабактарын окутуп үйрөтүүдө колдонулушу мүмкүн.

Изилдөөнүн экономикалык маанилүүлүгү Иштелип чыккан ойлор жана сунуштар дүйнөлүк жана регионалдык рынокто, ошондой эле глобалдык рыноктордагы жогорку технологияларды, көз карандысыз мамлекеттер шериктештигинин аймагындагы ЕАЭБөлкөлөрүндөгү өндүрүштүк биргелешип каржылоо системасы жана мамлекеттик-жеке өнөктөштүк базасында улуттук инфраструктураны чыңдоодо көмөк көрсөтөт.

Коргоого чыгарылган диссертациянын негизги жоболору:

- туруктуу өнүктүрүү концепциясынын илимий- теориялык негиздерин системалоо жана жыйынтыктоо адамзат коомунун өнүгүү процессиндеги экологиялык, социалдык жана экономикалык жактарын чагылдырган үч негизги параметрлердин өз ара байланышын ачып көрсөттү;
- чет жактагы өлкөлөрдүн тажрыйбасын окуп үйрөнүүнүн негизинде жана эл аралык экономикалык интеграциянын теориялык концепциясын түзүү жана өнүктүрүү формаларын системалаштыруу автор аркылуу Казакстандын мындан аркы туруктуу өнүгүүнүн стратегиялык артыкчылыктарын аныктоодо жана анын потенциалын түзүүдө колдонулду;
- ЕАЭБ интеграциялаштыруу шарттарында Казакстандын экономикасынын заманбап абалына жүргүзүлгөн талдоонун негизинде 2025-жылга чейин экономиканы өнүктүрүүнүн ортомөөнөттүк божомолун сунуштоо жана иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк берген ЕАЭБ өлкөлөрү үчүн интеграциянын макроэкономикалык жана тармактык таасирлеринен келип чыгуучу оң жактар такталды;
- кризистик абалды жеңип чыгууга, глобалдык жана улуттук өнүгүүнүн туруктуулугун чыңдоого мүмкүндүк берүүчү илимий жактан негизделген узак мөөнөттүү социалдык-экономикалык стратегиялар автор тарабынан сунушталды;
- сунушталган евразия экономикалык интеграциянын жана Казакстанды туруктуу өнүктүрүүнүн негизги багыттары ЕАЭБ өлкөлөрү менен тышкы жана ички экономикалык кырдаалдарда жана логикалык факторлордун

ылайыкталған негизінде ғана емес, ошондой эле тышкы экономикалық ишмердүүлүктүн көптөгөн чөйрөлөрүн жөнгө салуучу эл аралык макулдашуулардын чегинде түзүлгөн Казакстандын экономикалык мамилелерин өнүктүрөт;

– сунушталган индустриалдык-инновациялык саясаттын ишке ашыруу жолдору структуралык жаңылануунун артыкчылыктары, улуттук экономиканын чыныгы абалын эсепке алуу менен Евразия экономикалык бирлигинин өлкөлөрү жана Казакстандын интеграциялык өз ара аракеттеринин натыйжалуу ыкмаларын алдын алат. Бул экономиканы модернизациялаштыруу шарттарында кайра өндүрүүнүн инновациялык жолдоруна өтүү боюнча глобалдык кризистик системаны жеңүү процессинде комплекстүү чара катары аныктайт.

– ЕАЭБ өлкөлөрүнүн жана Казакстандын туруктуу өнүгүүсүн божомолдоо процессиндеги күтүлүүчү жыйынтыктарды аныктоого жана божомолдоого таасир этүүчү ички жана тышкы факторлорду, интеграциялык процесстин жалпы мыйзамченемдүүлүгүн аныктоого мүмкүндүк берүүчү ЕАЭБ өлкөлөрүнүн жана Казакстанды өнүктүрүүнүн стратегиялык божомолу иштелип чыкты жана сунушталды.

Изилдөөчүнүн жеке салымы. Диссертациялык изилдөө процессинде изилдөөчү тарабынан статистикалык жыйнактар, илимий-публицистикалык материалдарды окуп изилдөөнүн негизинде ЕАЭБ өлкөлөрүнүн жана Казакстандын туруктуу өнүгүүсүнө комплекстик илимий-экономикалык талдоо жүргүзүлдү. Диссертациялык изилдөөнүн теориялык-методикалык аспектиси Казакстанды модернизациялаштыруунун жаңы этабында индустриалдык-инновациялык өнүгүүнүн стратегиялык артыкчылыктарын иштеп чыгуу үчүн баштапкы база болуп кызмат кылат.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо. Диссертациянын темасы боюнча изилдөөнүн негизги жоболору Астана окумуштуулар клубунун Кереге столунда, РФнын Президентине караштуу эл чарба жана мамлекеттик кызматтар Россиялык академиянын көйгөйлүү семинарларында, Астана, Москва жана Лондондогу орус жана эл аралык илимий-практикалык конференция жана семинарларда баяндалган.

Басылмаларда диссертациянын жыйынтыгын толук көрсөтүү. Автор, диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча, диссертациялык изилдөөнүн негизги мазмунун чагылдырган 2,5 б.т. көлөмүндө 10 илимий макала жарыкка чыгарган.

Диссертациянын структурасы жана көлөмү. Диссертациялык иш киришүүдөн, үч баптан, корутундулар жана практикалык сунуштардан, 164 аталышты камтыган колдонулган адабияттын тизмесинен, компьютердик текстти камтыган 171 бет., анын ичинде 24 таблица жана 10 сүрөттөн турат.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертациялык иштин темасынын актуалдуулугу, теманын мамлекеттик илимий программалар менен байланышы, изилдөө

ишинде коюлган максаттар жана милдеттер, илимий жаңылануунун даражасы аныкталган. Иштин экономикалык жана практикалык маанилүүлүгү, ошондой эле диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктары, теориялык жана методикалык негиздери ачып көрсөтүлдү.

Биринчи баптын **“Интеграциялаштыруу шарттарында экономиканы туруктуу өнүктүрүүнү камсыздоонун теориялык жана методикалык негиздери”** бөлүмүндө туруктуу өнүктүрүү концепциясынын илимий-теориялык аспектилері, маани-маңызы, эл аралык экономикалык интеграциялаштыруу божомолу, жолдору, ошондой эле интеграциялаштыруу шарттарында туруктуу өнүгүүнү камсыздоодо чет өлкөлөрдүн тажрыйбалары жалпыланган.

Илимий адабиятта жана саясий контексте туруктуу өнүктүрүү концепциясынын көз карашынан алганда, экономикалык жана социалдык маселелерди чечүү мамилелери таанылды. Ал Бириккен Улуттар Уюмунун айлана-чөйрө жана өнүктүрүү боюнча дүйнөлүк комиссиясы тарабынан 1987-жылы берилген отчет жарыялангандан кийин пайда болгон. Бул концепциянын маңызы төмөндөгүдөй түзүлгөн: «Туруктуу өнүктүрүүнүн талаптарына ылайык абанын, суунун жана башка табигый элементтердин сапатына терс таасирин тийгизүү экосистемалардын жалпы бүтүндүгүн сактоо үчүн азайтууга тийиш.

Туруктуу өнүктүрүү, маани-мазмуну боюнча, өзгөрүүнүн процесси болуп саналат, ал ресурстарды пайдалануу, капиталдык салымдардын багыты, технологиялык өнүгүү жана мекемелик өзгөрүүлөрдүн багыты менен шайкеш келип, адамдардын муктаждыктарын канааттандыруу үчүн учурдагы жана келечектеги мүмкүнчүлүктөрдүн баалуулугун жогорулатат.

Ошондуктан, мындай коомдун өнүгүүсү "туруктуу өнүктүрүү" сөзү менен атала башталат, ушул муундун маанилүү муктаждыктарын канааттандыруу келечек муундардын мындай мүмкүнчүлүктөрүнөн ажыратуу эсебинен жетишилген эмес. Социалдык-экономикалык көйгөйлөр менен айлана чөйрөнү сактоо чечимдеринин ортосундагы дүйнөлүк тең салмактуулукту камсыздоодон чыккан цивилизацияны өнүктүрүүнүн глобалдуу модели анализдөөнүн себеби болду.

Туруктуу өнүгүү концепциясын кабыл алуу айлана-чөйрөнүн бузулушунун планетардык коркунуч түшүнүгү менен негизделген. Бул коркунуч илимий-техникалык прогресстин терс таасирлери менен шартталган.

Туруктуу өнүктүрүү концепциясы адамзат коомунун өнүгүү процессиндеги экологиялык, социалдык жана экономикалык жактарын чагылдырган үч негизги параметрлердин өз ара байланышын ачып көрсөтөт. Туруктуу өнүктүрүү экономикалык концепциясы жалпы продукт же кирешенин максималдуу агымын, капиталды жана чектелүү ресурстарды оптималдуу пайдаланууга жана экологияга багытталган, бардык этаптарда ресурстарды үнөмдөөчү, кайра иштетүү жана калдыктарды зыянсыздандырууну, чийки заттарды казып алуу жана кайра иштетүүнү божомолдойт.

Туруктуу өнүгүүнүн *социалдык* концепциясы узак мөөнөттүү өлчөмдө адамзат жердеген аймактын маанилүүлүгүн жана социалдык, маданий системасынын туруктуулугун сактоого, анын ичинде адамдар ортосундагы кыйраткыч чыр-чатактардын санын азайтууну баса белгилейт.

Экологиялык компонент биологиялык жана физикалык жаратылыш системаларынын бүтүндүгүн, бүт биочөйрөнүн глобалдык туруктуулукту камсыз кылуу маанилүү экендигин айгинелейт. Экологиялык көзөмөлдөө тармагында өндүрүштүн бардык фазаларында жана табигый чөйрөдө өзүн өзү өндүрүү жөндөмдүүлүгүн сактоону камсыз кылууга негизги көңүл бурулат.

Туруктуу өнүктүрүүнүн стратегиялары жана концепциялары глобалдык гана эмес, улуттук деңгээлде да ишке ашырылат жана цивилизация дүйнөсүндөгү ар бир жана өлкөнүн өнүктүрүүнү өзгөчөлүктөрү менен айырмаланат. Жалпы кризистин жана СССР тарагандын натыйжасында Казакстандагы жана 90-жылдардагы мурдагы совет өлкөлөрүндө туруктуулуктун кескин бузулушу байкалып, ири дисбаланс пайда болгон.

Ошондуктан, ар бир кийинки СССР өлкөдө туруктуу экономикалык жана социалдык-саясий өнүгүүсүн кайтаруу үчүн өзүнүн стратегиясын иштеп чыгуу болгон. Бул толугу менен Казакстан Республикасына тиешелүү.

Эл аралык экономикалык интеграция процессине тиешелүү суроолор (ЭАЭИ) – өндүрүш факторлорунун эволюциясын камсыз кылган эмгектин эл аралык бөлүнүшү жана өнүгүшү, интернационализациялаштыруу жана глобализациялаштыруу процесси.

Интеграция – татаал, карама-каршылыктуу процесс. Интеграциянын карама-каршылыктуулугу тараптардын кызыкчылыктарынын түрдүүлүгүнө, процесстин өзүндө катышкан кайра өндүрүү структураларынын айрым бир түзүмдөрүнүн айырмаланган мүмкүнчүлүктөрүнө негизделет. Ал рыноктук (айрыкча товардык) айланууда жеңил өтөт, өндүрүштүк чөйрө түздөн-түз интеграциялоого аз биригет, валюта интеграциясы абдан татаал.

Интеграциялык процесстин пайда болуу башатында саясий экономиканын классиктери Адам Смит, Давид Рикардо, Франсуа Кенэ, Джон Стюарт Милли, ошондой эле алардын жолун жолдоочулар, эркин соода-акча мамилелеринин жана эмгектин эл аралык бөлүштүрүүнүн негизинде адистешүү колдоочулары турат. (1.1. табл.кара)

1.1-таблица. Эл аралык экономикалык интеграцияга классикалык мамилелер

Мамилелер/ мектептер	Өкүлдөр	мезгил	Негизги идеялар
Либералдык эмес мамиле	В. Репке, М. Аллэ, Дж. Вайнер, Дж. Мид	1940-ж.ж аягы	Бир аймактын ичинде интеграция процесси эл аралык эркин алмашуу үчүн бир нече өлкөлөрдүн масштабында бирдиктүү рыноктук өндүрүштү түзүү болуп саналат.
«Кеч» олибералдык эмес мамиле	Белл Баласс- Венгер окумуштуу- экономисти	1960-ж.	Интеграция процесс катары, абал катары, этабы менен интрегациялык кыймыл (Эркин соода зонасы, Бажы биримдигине, бирдиктүү рыногу, экономикалык союз, толук экономикалык интеграция)

Корпорационализм	С. Рольф жана У. Ростоу	1960- ж.ж. ортосу	Эл аралык экономикалык интеграциянын негизи - мамлекеттик институттардын жана рыноктук табигый күчтөрдүн күнүмдүгү жок кийлигишүү интеграциясын камсыз кылууга мүмкүнчүлүгү бар ТНК болуп эсептелинет
Дирижизм	Я.Тинберген, Р. Санвальд жана И. Штолер	1970- ж.ж. башы	Экономикалык интеграцияны өнүктүрүү үчүн шарт - өндүрүштүк факторлордун эл аралык миграция жолдорундагы улуттук чарбалык тоскоолдуктарды четтетүү жана бирдиктүү экономикалык саясатты иштеп чыгуу
Федерализм Ж.	Моннэ, Ш. Мюре	До середины 1990-жж. ортосуна чейин	Саясий жана экономикалык интеграциянын ажырабастыгы. ЭАЭИнин натыйжалуулугу үчүн мыйзамченемдүү улуттук түзүмдөр жана институттар (конституция, улут алдындагы органдар) керек. Акыркы максат- экономикалык интеграция процессинин уландысынын негизи катары федерация түзүү.
Функционализм	П. Райнш, Л. Вульф, Д. Митрани	1980-жж. аягы	Интеграция жалпы максаттарга жетишүү үчүн, көптөгөн экономикалык чөйрөдөгү бардык субъекттердин кызыкчылыгына тиешелүү, айрым өлкөлөрдүн өз ара байланыштарына негизделген.
Неофункционализм	Э. Хаас, Л. Линдберг, Ф. Шмиттер, А. Этзони, С. Шайнгольд	60–70- жж. XX к	Интеграциянын зарыл жолдору түзүлдү: экономикалык кызыкчылыктары бар биргелешкен аймактарындын болушу, экономикалык максаттар, бирдей чарбалык түзүмдөргө умтулуу, саясий плюрализм
Регионализм	Б. Хеттне	1960ж. аягы 1970-жж башы.	Регионалдык интеграция административдик инструменттерге негизделет, б.а. мамлекет жүргүзөт.
Интерговерментализм	С. Хоффман, Р. Джордан, У. Уоллес и Э. Моравчик	60-жж ортосу XX к	Башкы роль, интеграция процессинде чечимдерди кабыл алууда жогорку борбор болуп саналган, улуттук мамлекетке берилет. Улуттук институттар тарабынан милдеттүү көзөмөл керек.

Булак: маалыматтар «Эл аралык экономикалык интеграция», 8.6

Экономикалык интеграцияны окуп үйрөнүүдө бардык жогоруда аталган мектептер:

- интеграциялык процесстин зарылдыгын тааныйт, бирок механизм, мүнөзүн, максаттарын жана интеграциянын субъекттерин ар кандай түшүндүрөт;
- эл аралык экономикалык интеграциянын белгилүү бир өнүктүрүү түрүн тутумдаштырат. Ошол эле учурда жалпы теориялык маселелерин иштеп чыгуу менен прикладдык илимий-изилдөө жүргүзүлөт;
- формалдуу-логикалык системаны куруу базасында, маселелерди тар чөйрөдө чыгара турган илимий абстракттуу бир ыкманы колдонушат. Бул өзгөчөлүк, эл аралык экономикалык интеграциялаштыруу боюнча бирдиктүү пикир жоктугуна алып келет жана жаңы теорияларды пайда кылат.

Интеграция азыркы учурда техникалык, экономикалык, социалдык-саясий жактан мыкты өнүккөн дүйнө аймактарында жаралуучу, татаал, көп кырдуу, өзүн-өзү өнүктүрүүчү тарыхый феномен катары каралат.

Бул процесс бардык өлкөлөрдү зарыл болгон экономикалык, саясий жана укуктук шарттарга жетишине чейин өзүнө тартат. Мындай ыкма, бул жетигил соода-экономикалык бирикмесинин ичинде резидент эместердин басмырлоого даражасын аныктоого караганда, алда канча оор болот. Улуттук мектептердин өзгөчө көңүлү интернационалдашуунун интеграция аралык жана интеграцияга чейинки баскычтарындагы чек кайда жатат деген суроого бурулган. Заманбап экономика мектеби эл аралык экономикалык интеграцияны объективдүү, маңызы жагынан чырдуу компромисттүү процесс катары "жакындашуу, улуттук чарбанын өз ара иш-аракеттери»; интеграциялык даана - дүйнөлүк экономиканын жана эл аралык экономикалык мамилелердин субъекттери катары карайт.

Экономикалык интеграция талдоосуна, жогоруда каралган теориялык-методикалык мамилелер, өткөн жана учурдагы экономисттердин иштеринде экономикалык интеграциялоону изилдөөдө практикалык багыттарды жана концепциялардын бардык тизмегин камтыбайт. Мындан тышкары, азыркы эмпирикалык изилдөөлөрү көрсөткөндөй, иш жүзүндө жагдай теориясына караганда кыйла татаал. Ошентип, эл аралык региондук экономикалык интеграция ар түрдүү аймактарында болуп жаткан (соода, инвестиция ж.б.), бирикмелерде бирдей өтпөйт: анын түрдүү катышуучуларынын арасында интеграция даражасы (ылдамдыгы) ар кандай болот.

Албетте, жогоруда айтылган ыкмалардын ар бири өз алдынча уникалдуу, ар биринин укугу бар жана бир акылды камтыйт. Азыркы учурда, ЕБнын кеңейишине байланыштуу улам жаңы мамлекеттердин кошулуусу аркылуу, анын тереңдетилген жолдору менен европалык интеграциялоонун андан ары өнүктүрүүнүн бир катар моделдери иштелип чыккан. Алардын арасында: В.Штойбле «Кайраттуу ядро» теориясы; Ф.Миттеран «конфедерация» концепциясы; (В.Жискар д'Эстен и Х.Шмид) ЕС «борбордук топ» идеясын түзүү; Ж.Делор «концентрикалык айлана» теориясы; «европалык авангард» кошумча түшүнүгү; интеграциянын «түрдүү ылдамдык» өнүктүрүү концепциясы ж.б.

Ошентип, ЭАЭИнин процесстери ХХ кылымдын экинчи жарымында иштей баштады. Ошону менен бирге ЭАЭИ категориясы дагы классикалык саясий экономика катары карала баштады. Аталган экономикалык мектептер, берилген категорияны жүк кыймылында тоскоолдуктарды, капитал, жумуш күчүн жокко чыгаруу, бирдиктүү экономикалык рыногун түзүү, бирдиктүү улуттук органдарды куруу жана институттарды жөнгө салуу көз карашында эсептешкен.

Экинчи баптын **«ЕАЭБинтеграциялоо шарттарында Казакстандын заманбап абалы»** бөлүмүндө ЕАЭБде Казакстандын туруктуу өнүгүүсүнө комплекстүү баа жана анализдин жыйынтыгы берилип, Казакстанды өнүктүрүүнүн нормативдик-укуктук негиздери, ошондой эле Казакстандын интеграциялык потенциалы жана анын өнүгүүсүнүн жаңы мүмкүнчүлүктөрү көрсөтүлдү.

Бажы биримдиги, Бирдиктүү экономикалык мейкиндиктин пайда болушу жана акырында ЕАЭБ түзүү бирикмедеги бардык өлкөлөрдүн

катышуучуларынын интеграциялык өнүгүшү үчүн маанилүү зор мүмкүнчүлүк, негизгиси, капитал жана жумушчу күчтөрүн эркин чыгаруу боюнча чектөөлөрдү алып салуу болуп эсептелинет. Бирликтин Келишиминин негизги идеяларын ишке ашыруу ЕАЭБдагы бардык катышуучу-өлкөлөрдүн олуттуу макроэкономикалык жана тармактык таасиринен түзүлүшүнө мүмкүндүк берет.

ЕАЭБны түзүүнүн негизги принциптери өз ара сооданын өсүшүн чагылдырган, жүк кыймылынын жана тейлөөнүн эркиндиги болуп саналат, жана ошондой эле ЕАЭБтин мүчөлөрүн, өз ара толуктоо жана адистиги бир себептери боюнча, өлкөнүн атаандаштык артыкчылыктарын пайдалануу - өз ара соода боюнча чектөөлөрдү жана тоскоолдуктарды жоюу натыйжасы эсептелинет.

Казакстан болсо, капиталдын эркин кыймылынын негиздерин ишке ашырууда андан ары түздөн-түз чет өлкөлүк инвестицияларды өзүнө тартууга түрткү берет, ал өз кезегинде, Казакстан үчүн дүйнөлүк рынокто жана ЕАЭБжалпы ички рынокко багытталган товарларды өндүрүү боюнча жаңы долбоорлорду ишке ашыруу жана иштеп чыгуу үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү түзөт.

Евразиялык интеграция Казакстанга эмне берерин билүү үчүн, биз диссертациялык иште комплексттик изилдөө жүргүздүк. ЕАЭБде Казакстандын ишмердүүлүгүнүн негизги көрсөткүчү тышкыэкономикалык ишмердүүлүк болуп эсептелинет.

ЕАЭБ өлкөлөргө Казакстан экспортунун структуралык бөлүгү болуп, негизинен, минералдык чийки заттар кирет. Улам, дүйнөлүк рынокто мунайга баанын кескин төмөндөөсү, Казакстандын экспорттук бөлүгү мурдагыдай эле минералдык продуктулар болот (ЕАЭБ өлкөлөрүнө Казакстандын бардык экспортунун 33,4% түзгөн). Экспорттук товарлардын көлөмү жагынан экинчи тобу металлдар жана алардан жасалган буюмдар (жалпы экспорттон 25,7%) болуп саналат, химиялык өнөр жайды экспорттоо 19% түзөт.

ЕАЭБ өлкөлөрдүн Казакстан импортуна келсек, бул жерде биз төмөнкү сүрөттү көрө алабыз. (2.1-сүр.кара).

ЕАЭБ өлкөлөрүнө Казакстандын импорттук түзүмүндө көп үлүштү инженердик жабдуулар жана транспорт каражаттары ээлейт - 23,6%, кийинкиси минералдык продуктулар 16,8%, химиялык продукттар 16,5%, азык-түлүк жана чийки айыл чарба 13,9%га чейин болот, металлдар жана андан жасалган буюмдар - 12,5%, текстиль, токулган буюмдар жана бут кийим - 4%.

экспорт

импорт

Рис. 2.1. ЕАЭБ өлкөлөргө Казакстандын экспорт жана импорт түзүмү 2016-жылга негизги товарлардын тобу. % боюнча

Грубель-Ллойда эсептеген индекс боюнча ичкитармактык сооданы баалоодо Казакстан үчүн ЕАЭБ өлкөлөрү менен минералдык продуктуларды соодалоо мүнөздүү, ошондой эле металл жана алардан жасалган буюмдарды. Бирок, ЕАЭБ өлкөлөрү менен Казакстандын тармактар аралык соода сатыгы азык-түлүк товарлары жана айыл чарба чийки заттары, жыгач массасы жана андан жасалган буюмдар үчүн, ошондой эле машина-курулуш жабдуулары үчүн ары алгылыктуу.

ЕАЭБ өлкөлөрүнүн капитал рыногунда Казакстандын иш аркеттери

ЕАЭБ өлкөлөрүнөн Казакстанга келген түздөн түз чет мамлекеттик инвестициялардын дүң агым маанилүү көрсөткүчү 2011-жылы 4,1 % түзүп, 2014-жылы 7,3%га чейин жогорулаган, кийин 2016-жылы кайрадан төмөндөгөн (4,4%) (2.1., 2.2 таблица). Муну менен, түз инвестициянын агымы Россиядан Казакстанга түз чет мамлекеттик инвестициялардын жалпы көлөмүнөн 2011-жылдан 4,3%дан 2014-жылы 6,6%га чейин көтөрүлгөн, бирок 2015-2016-жылдардын кесепетинен 4,1%га төмөндөгөн.

Ал эми Казакстандан ЕАЭБ өлкөлөрүнө чыгарылган түз инвестициянын дүң агымынын маанилүү көрсөткүчүн ала турган болсок, анда 2011-жылы 2,3%дан 2016-жылы 14,2%га чейин жогорулаган. (2.1-табл. кара).

Ошону менен, Казакстандан Россия Федерациясына чыгарылган түз инвестициянын жалпы агымы республикадан чыгарылган түз инвестициялардын жалпы агымынан 2011-2014-жылдары 1,6% - 3,4%ды түзгөн, кийин 2016-жылы 14,2%га көтөрүлгөн.

Берилген динамика көрсөткөндөй, акыркы жылдары ЕАЭБ өлкөлөрүнөн Казакстандын экономикасына донорлордун экономикалык кыйынчылыктарына байланыштуу инвестициянын көлөмү төмөндөсө да, ЕАЭБ өлкөлөрүнө Казакстандын инвесторлорунун кызыкчылыгы бир кыйла жогорулаган.

2.1.-таблица. Казакстандын ЕАЭБ өлкөлөрү менен чет мамлекеттик түз инвестициялардан түшкөн жана чыгарылган дүң динамикасы, АКШ милл. долл.

Көрсөткүч	2011	2012	2013	2014	2015	2016
-----------	------	------	------	------	------	------

Казакстанга чет мамлекеттик түз инвестициялардын дүң келиши, бардыгы	26467	28885	24098	23726	14847	21006
Анын ичинен ЕАЭБ өлкөлөрүнөн	1085,9	1192	1467,2	1738	590,1	928,0
ЕАЭБ өлкөлөрүнүн инвестицияларынын инвестициянын дүң көлөмүнө маанилүү көрсөткүчү	4,1%	4,1%	6,1%	7,3%	4,0%	4,4%
Казакстандан түз инвестициянын дүң чыгышы, бардыгы	8034	3021	8691	3244	6928	4279
Анын ичинде ЕАЭБ өлкөлөрүнөн	182,8	49,6	189,9	111,7	418,1	606,8
Казакстандан ЕАЭБ өлкөлөрүнөн чыккан инвестициянын дүң маанилүү көрсөткүчү	2,3%	1,6%	2,2%	3,4%	6,0%	14,2%
ЕАЭБ өлкөлөрүнөн инвестициянын ИДӨ маанилүү көрсөткүчү	0,6%	0,6%	0,6%	0,8%	0,3%	0,2%

Булак: көрсөтүлгөн мезгилдеги Казакстан Улуттук банкынын маалыматтары

ЕАЭБ өлкөлөрүнүн Казакстандын ИДӨгө инвестициялык маанилүү көрсөткүчтөрүн алсак, анда ал бир кыйла төмөн көрсөткүчтө, 2011-2014-жылдары 0,6%-0,8%га чейин болсо, 2016-жылы көрсөтүлгөн мезгилден эң төмөн көрсөткүчтү -0,2% түзгөн.(2.1-табл.кара)

Казакстандагы түз инвестициянын негизги жеткирүүчү Россия Федерациясы болуп саналат, акыркы 5 жылда маанидеги көрсөткүч 0,6% - 0,7% диапазонду түзгөн. Ошентсе да, түз инвестициянын маанилүү көрсөткүчү Казакстандан Россия жана Беларуска бул өлкөлөрдүн ИДӨга карата төмөн көрсөткүчтүү мааниге ээ.

Азыркы учурда, бирликке катышкан өлкөлөрдүн калкынын саны, бир аз 183.4 миллион адамдан ашуун (2.2-табл.кара.).

Бирликтин бардык мүчөлөрүнөн Россия Федерациясы калктын саны жагынан талашсыз лидер болуп эсептелет. Россиядан кийинки кыйла артта Казакстан. Бирликтин бардык башка мүчөлөрүнүн жыйындысы (Россиядан башка) жалпы калктын төрттөн бир аз калкынын санына ээ.

2.2-таблица ЕАЭБ өлкөлөрүнүндө жашаган калктын саны, адам

	2012	2013	2014	2015	2016
Армения	3 026 879	3 017 079	3 010 598	2 998 577	2 986 151
Беларусь	9 463 840	9 468 154	9 480 868	9 498 364	9 504 704
Казахстан	16 910 246	17 160 855	17 415 715	17 669 896	17 918 214
Кыргызстан	5 663 133	5 776 570	5 895 062	6 019 480	6 140 200
Россия	143 347 059	143 666 931	146 267 288	146 544 710	146 804 372
ЕАЭБ	-	-	182 069 531	182 731 027	183 353 641

Булак: ЕЭК маалыматтары

Төрөт жана өлүм түрү бонча өлкөлөрдү шарттуу эки топко бөлсө болот: "европалык түр" деп аталган (Россия, Белоруссия, Армения), төрөт жана өлүм төмөн деңгээлде болушу менен мүнөздөлөт жана дээрлик нөл табигый өсүшү, жана "Азия түрү" (Казакстан, Кыргызстан) бул жогорку төрөлүү жана төмөнкү өлүм, ошондой эле жогорку табигый өсүшү менен мүнөздөлөт. Ошол эле учурда, бул өлкө өлкөлөрдүн бул топтор үчүн мүнөздүү жаш балдардын өлүмү жана төрөлүүнүн жалпыланган ченинин жогорку көрсөткүчүн көрсөтүшөт.

Калкынын жаш курагы боюнча айта турган болсок, бул жерде биз жашы жетпегендердин салыштырмалуу төмөн үлүшү жана улгайган калктын көп үлүшү бар басымдуу "европалык түрүн"(Россия, Белорусия), Арменияны "өткөөл түргө" киргизебиз жана, жашы жетпегендердин саны жогорку үстөмдүк кылган жана улгайган калктын аз үлүшү болгон "Азия түрү" (Казакстан, Кыргызстан) көрө алабыз.

Бул жагдайда, Бирликтин ар бир өлкөсү өзүнүн социалдык саясатты өнүктүрүү багыттарына ээ: "европалык түргө" курч маселерден болуп пенсиялык системанын жана саламаттыкты сактоо системасынын иш-аракеттеринин көйгөйлөрү болсо, "Азия түрү" үчүн негизги маселелер, биринчи кезекте, жаштар менен иштөө (билим берүү жана жаштар саясаты, төрөттү көзөмөлдөө, ж.б.) болуп саналат. Мындан тышкары, Казакстан жана Кыргызстанда жашы жете электердин жогорку үлүшү, саясий жана коомдук абалды туруксуздаштырууга да, потенциалдуу фактор болуп саналат.

ЕАЭБ өлкөлөрдө "Демографиялык ажырымды" мүнөздөөчү анча маанилүү көрсөткүч, 2016-жылга караганда Орусияда калктын жаш курактын медианасы -38.0 жыл, Беларусия - 38,9, Арменияда - 31,6, Казакстанда - 28.9, ал эми Кыргызстанда - 23,8 жыл болуп саналат. Бир жагынан алганда, бул жагдай эмгек ресурстарынын жетишсиздигин толуктоо катары кароого болот, ошондой эле, башка жагынан алганда, бул жагдай Бирлик ортосундагы өлкөлөрдүн ортосундагы экономикалык атаандаштыкты арттыруу жана Бирликтин эки баскычтуу демографиялык системасын пайда кылууда («улгайган калкы бар өлкөнү» жана «салыштырмалуу жаш калк бар өлкөлөр менен»)

Эгерде, Бирликке мүчө өлкөлөрдүн экономикалык жигердүү калктын санын эске алсак, 2016-жылы 2015-жылга салыштырмалуу 0,4% га көбөйдү жана 94,6 млн. адамды түзгөн. Ошол эле учурда экономикалык жигердүүлүккө тартуу учурда Беларусия, Россияда, Казакстанда калкынын 75% нан көбү жана Кыргызстанда - 65%, Арменияда - 56% дан турган. (2.3-табл. кара).

2.3-таблица. ЕАЭБ мүчө өлкөлөрдүн экономикалык жактан жигердүү калктын саны (миң адам)

	2012	2013	2014	2015	2016
Армения	1 418,3	1 388,4	1 375,7	1 316,4	1 226,3
Беларусь	4 640,6	4 601,8	4 572,8	4 537,3	5 163,6
Казакстан	8 981,9	9 041,3	8 962,2	9 074,9	8 998,8
Кыргызстан	2 496,8	2 468,7	2 504,4	2 544,3	2 547,4
Россия	75 676,1	75 528,9	75 428,4	76 587,5	76 636,1
ЕАЭБ	93 213,7	93 029,1	92 843,5	94 060,4	94 572,2

Булак: ЕЭК маалыматтары

Экономикалык жактан жигердүү калктын гендердик курамы, өткөн жылдагыдай эле, эркектердин үлүшү аялдардын үстүнөн басымдуулук кылат, евразия биримдиктин экономикалык жактан жигердүү калктын 2016-жылы эркектердин үлүшү 51,7% ды түзгөн.

2016-жылы Бирлик өлкөлөрдүн экономикасында 89,2 млн. адам алектенген, ал Бирлик өлкөлөрдүн жалпы экономикалык жигердүү калкынын 94,3% ын түзгөн. Бул учурда, 2015-жылдагыга салыштырганда Бирлик өлкөлөрдүн иштеген калкынын саны 0,3% га көбөйгөн.

Жумуш менен алектенген жогорку деңгээл Белоруссия, Казакстан жана Россияда катталган, жана ал 70% ды түзгөн. Кыргызстанда бул көрсөткүч калктын 60,3%, эң төмөн көрсөткүч Арменияда- 45,6%ды түздү.

Биз, диссертациялык иште, Казакстан менен Кыргызстанда жумуш менен алектенген калктын салыштырмалуу мүнөздөмөсүн жүргүздүк. (2.4, 2.5-табл. кара).

Казакстан 17 млн. 918 миң. жалпы калктын ичинен экономикада иштеген адамдар 8 млн. 553 миң, калктын жалпы санынын 47,7%ын түзөт, Кыргызстанда - 2016-жылы калкынын саны 6 млн 140 миң адамды түздү, экономикада иштеген адамдар 2 миллион 363 миң адам, ал өлкөнүн калкынын жалпы суммасынын 38,5% түздү, бул көрсөткүч Казакстанда Кыргызстанга караганда 9,2% га жогору, албетте, ал жумушсуздуктун деңгээлине терс таасирин тийгизет.

Таблица 2.4- Казакстан Республикасында экономикалык ишмердүүлүктүн түрү боюнча иштегендердин саны (ЭИМК 2-ред. ылайык, жыл ичинде орточо алганда, миң адам)

	2012	2013	2014	2015	2016
Экономикада иштегендер - бардыгы	8 507,1	8 570,6	8 510,1	8 623,8	8 553,4
Айыл чарба, токой жана балык чарбасы	2 172,7	2 073,6	1 605,1	1 553,4	1 385,5
Өнөр жай	1 004,4	1 039,1	1 090,7	1 083,7	1 087,2
Тоо кен өнөр жайы	225,1	249,3	294,6	284,1	277,6
Иштеп чыгаруучу өнөр жайы	543,5	548,0	536,3	552,6	568,2
Энергия жабдуу, газ берүү, буу	158,5	161,7	173,4	165,1	161,2
Суу жаюу; канализациялык система	77,3	80,1	86,5	81,9	80,2
Курулуш	644,5	660,0	678,0	689,5	679,1
Дүнүнөн жана чекене соода	1 200,7	1 256,5	1 248,4	1 260,9	1 305,9
Транспорт и кампалоо	570,9	569,1	584,9	619,5	619,5
Турка-жай жана тамак-аш боюнча тейлөө	129,0	139,0	167,3	174,2	170,9
Информация и байланыш	134,2	132,9	160,1	151,7	160,1
Финансылык жана и камсыздандыруу ишмердүүлүгү	138,8	138,3	192,6	195,1	180,1
Кыймылсыз мүлк менен аткарымдар	112,4	105,2	87,5	94,2	114,8
Илимий жана техникалык ишмердүүлүк	181,4	182,2	162,0	221,3	240,2
Административдик ишмердүүлүк	174,2	174,5	196,4	234,3	255,5
Мамлекеттик башкаруу жана коргонуу; милдеттүү түрдө коомдук коопсуздук	385,8	402,4	467,7	470,8	472,8
Билим берүү	892,1	923,2	982,4	1 012,8	1 032,8
Саламаттык сактоо жана и социалдык тейлөө	413,8	424,8	464,0	455,3	469,7
Искусство, көңүл ачуу жана эс алуу	112,4	107,4	132,3	127,3	132,6
Башка тейлөө иши	220,4	227,4	285,1	279,5	246,7
Үй чарба ишмердүүлүгү	19,0	14,6	5,2	-	0,0
Экстерриториалдык уюмдар ишмердүүлүгү	0,5	0,4	0,6	0,3	0,0

Булак: РК статистика боюнча Мамлекеттик агентствосунун маалыматтары

Таблица 2.5- Кыргызстан Республикасында экономикалык ишмердүүлүктүн түрү боюнча иштегендердин саны (ЭИМК 2-ред. ылайык, жыл ичинде орточо алганда, миң адам)

	2012	2013	2014	2015	2016
Экономикада иштегендер - бардыгы	2 286,4	2 263,0	2 302,7	2 352,1	2 363,7
Айыл чарба, токой жана балык чарбасы	688,0	716,7	727,3	689,3	633,3
Өнөр жай	237,3	212,4	216,7	226,2	238,7
Тоо кен өнөр жайы	13,0	9,8	9,2	9,3	10,1
Иштеп чыгаруучу өнөр жайы	173,6	156,9	160,0	173,9	180,5
Энергия жабдуу, газ берүү, буу	34,3	29,8	30,9	28,8	29,4
Суу жаюу; канализациялык система	16,4	15,9	16,6	14,2	18,7
Курулуш	259,0	244,9	253,8	265,5	283,3
Дүнүнөн жана чекене соода	346,3	359,9	347,8	364,6	368,5
Транспорт и кампалоо	137,6	142,2	145,9	162,2	168,3
Турка-жай жана тамак-аш боюнча тейлөө	84,3	79,8	85,4	99,8	109,3
Информация и байланыш	26,9	25,7	26,6	30,9	30,0
Финансылык жана и камсыздандыруу ишмердүүлүгү	23,1	22,4	25,0	26,3	25,9
Кыймылсыз мүлк менен аткарымдар	5,6	7,5	10,0	9,6	7,9
Илимий жана техникалык ишмердүүлүк	18,7	16,2	16,7	15,2	15,5
Административдик ишмердүүлүк	19,5	16,7	18,8	12,5	13,2
Мамлекеттик башкаруу жана коргонуу; милдеттүү түрдө коомдук коопсуздук	109,3	95,8	94,8	95,3	100,5
Билим берүү	180,4	174,9	177,2	193,1	206,7
Саламаттык сактоо жана социалдык тейлөө	84,1	80,2	80,1	81,8	84,0
Искусство, көңүл ачуу жана эс алуу	18,9	14,7	14,7	15,6	16,0
Башка тейлөө иши	37,6	32,6	42,8	43,8	46,2
Үй чарба ишмердүүлүгү	8,7	20,3	19,0	20,2	16,2
Экстерриториалдык уюмдар ишмердүүлүгү	1,0	0,1	0,2	0,2	0,2

Булак: КР УСКнын маалыматтары

Жогоруда айтылгандай, ЕАЭБ өлкөлөрдө экономикада иштегендердин, эркектер аялдардан ашыкча санда, туруктуу динамикасы сакталып калган. 2016-жылдын маалыматы боюнча ЕАЭБ өлкөлөрдүн экономикалык иш-аракетин 46,0 миллион эркек адамдар жүргүзгөн, ал иштеген калктын санынын 51,6%, ал эми Кыргызстанда- 60,4%, Казакстанда - 51,9%ын түзгөн. 2.6- таблица ЕАЭБ мүчөлөрүнүн номиналдык орточо айлык эмгек акысы (долл АКШ¹)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Армения ²	281,7 / 350,3	357,7	381,3	359,1	363,1	404,1

¹ Көрсөткүч бир жыл ичинде Бириккен өлкөлөрүнүн улуттук банктаалмашуу курстары боюнча аныкталат: Беларуста - АКШ долларына карата белорус рубли орточо алмашуу курсу боюнча, Россия, Казакстан, Армения жана Кыргызстанда - АКШ долларына карата улуттук акчанын орточо алмашуу курсу боюнча.

² 2013-жылдан баштап эмгек акыга жана милдеттүү пенсиялык камсыздандыруу үчүн иш берүүчүнүн акы төлөөсү жана башка төлөмдөр киргизилген. 2012-жылга салыштыруу үчүн көрсөткүчтүн эки мааниси берилди, эски жана жаңы методологиялардын эсеби менен Көрсөткүч, албетте, бир жылгакурс боюнча эсептелген

Беларусь	439,2	564,2	589,9	413,1	361,4	421,7
Казахстан	679,1	717,4	675,4	568,4	417,6	459,1
Кыргызстан	228,2	234,1	229,0	209,2	212,4	223,5
Россия	857,1	936,3	855,8	561,0	548,8	671,0

Булак: ЕЭК маалыматтары

ЕАЭБ өлкөлөрүнүн арасында эң жогорку орточо айлык номиналдык эмгек акы Россия Федерациясында 671 доллары (АКШ) өлчөмүндө, эң төмөн Кыргызстанда - 223,5 долл.АКШ өлчөмүндө белгиленген.ЕАЭБнин айрым өлкөлөрүндө 2015-2016-жылдары орточо айлык эмгек акынын доллардык эквивалентте кыскарышы АКШ долларына карата улуттук акча нарксызданышы менен шартталган; 2016-жылы номиналдык мааниде Бирликтин бардык өлкөлөрүнүн орточо эмгек акысы өсүп баратат.

ЭЭУнун методологиясына ылайык, толугу менен ЕАЭБ боюнча, 2016-жылы жумушсуздуктун деңгээли экономикалык жигердүү калктын 5,7% түзгөн, ал эми 2015-жылдын деңгээлинде сакталып калган.(2.7-табл.кара)

2.7-таблица. ЕАЭБ өлкөлөрүнүн мүчөлөрүндө жумушсуздуктун саны (ЭЭУнун методологиясы боюнча) миң адам

	2012	2013	2014	2015	2016
Армения	245,5	224,6	242,1	243,7	220,2
Беларусь	...	...	...	...	301,8
Казахстан	474,8	470,7	451,9	451,1	445,4
Кыргызстан	210,4	205,7	201,5	192,2	183,7
Россия	4 130,7	4 137,4	3 889,4	4 263,9	4 243,5
<i>Экономикалык жигердүү калкка пайыз менен</i>					
Армения	17,3	16,2	17,6	18,5	18,0
Беларусь	...	...	...	...	5,8
Казахстан	5,3	5,2	5,0	5,0	5,0
Кыргызстан	8,4	8,3	8,0	7,6	7,2
Россия	5,5	5,5	5,2	5,6	5,5
ЕАЭБ*	5,7	5,6	5,4	5,7	5,7

Булак: ЕСЕ баалоо маалыматтары боюнча *

Жалпысынан алганда,ЕБ өлкөлөргө салыштырмалуу, ЕАЭБбоюнча жумушсуздуктун анча жогору эмес деңгээли байкалып турат (5,0% дан 7,2% га чейин), Армениядан башка (18,0%).Бирликтин көпчүлүк өлкөлөрүндө жумушсуздуктун деңгээли эркектерге караганда аялдар үчүн төмөн.2016-жылы жумушсуз адамдардын жаш курагы боюнча байкалган негизги бөлүгү 30-54 жаш курагына тура келген. Ушуну менен Бирлик өлкөлөрүндө 2015-жылга салыштырмалуу дээрлик эч кандай өзгөрүү жок жана жашы боюнча топтордун үлүшү туруктуу бойдон калган.

ЕАЭБнин бардык өлкөлөрүндө (Казакстан тышкары) жумушсуздук 15 24 жашка чейинки жаштар арасында болгон. Аны менен катар, анын өсүшү, 2015-жылга салыштырмалуу терс динамикада белгиленген.

ЕАЭБге катышкан өлкөлөрдүн туруктуу өнүктүрүүнүн андан кем эмес көрсөткүч мааниге ээ болгон кедейликтин деңгээли болуп саналат.

Акыркы он жыл аралыгында ЕАЭБнин бардык өлкөлөрүндө орточо айлык номиналдык эмгек акынын өсүшү жана эмгекке жарамдуу

жарандардын жашоо минимумунан чондугуна карата пенсиянын орточо өлчөмү оң динамикада экендиги байкалган. Жашоо минимумунун наркы (Кыргыз Республикасы менен Арменияда бул жакырчылыктын чеги) калктын кедейчилик деңгээлинин баа индикатору болуп саналат, ошондой эле эмгек акы жана пенсия, калктын негизги киреше булагы экенин эске алып, биз ЕАЭБөлкөлөрүндөгү жакырчылык көлөмү азаюуда деген жыйынтыкка келдик. Бул ЕАЭБ өлкөлөрдүн улуттук статистикалык кызмат расмий маалыматтары менен тастыкталган.

Ар бир өлкөнүн ар кандай экономикалык өнүгүүсү, ар кандай булактардан негизделген, инвестицияны колдонбой өнүгүүгө мүмкүн эмес. Белгилүү болгондой ар бир мамлекет, анын ичинде ЕАЭБөлкөлөрү өзүнүн экономика тармактарын өнүктүрүү боюнча мамлекеттик стратегия жана концепциясына, өнүгүүнүн инновациялык моделинин мамилелерине ээ, биз ЕАЭБөлкөлөрүнүн инвестициялык ишмердүүлүгүнө анализ жүргүзүүнү маанилүү деп эсептейбиз.

Кабыл алынган Улуттук стратегиядагы инвестицияларды тартуу, ар бир өлкөнүн ИДП кошумча нарк тарабынан түзүлгөн, негизги каражаттарды модернизациялоо же жаңы пайда болгон чыгымдар деп түшүнөбүз. 2.8-таблицада ЕАЭБ өлкөлөрүндө негизги капиталга инвестицияларды чагылдырдык.

2.8-таблица ЕАЭБмүчө- өлкөлөрүндө негизги капиталга инвестициялар (учурдагы баада, АКШ долларында) ²

	2012	2013	2014	2015	2016
ЕАЭБ	462 998	488 795	428 015	276 509	255 269
анын ичинде					
Армения	1 193	1 107	1 115	1 008	828
Беларусь	18 453	23 361	21 956	12 745	9 356
Казахстан	36 706	39 918	36 785	31 681	22 686
Кыргызстан	1 558	1 711	2 011	1 975	1 938
Россия	405 088	422 698	366 148	229 100	220 461

Булак: КР УСК маалыматтары

9-таблицада көрсөтүлгөндөй, инвестицияларды тартуу боюнча фаворит болуп Россия эсептелинет, 2016-жылы экономикага 220,4 млрд. АКШ долл. тартылган, Казакстанда, бул көрсөткүч 22 млрд. 686 млн. АКШ долл.; Кыргызстанда инвестициялар 1 млрд. 928 млн. АКШ долл. түзгөн. АКШ жана 828 млн. АКШ. долл., Арменияга тиешелүү. Бул бардык каражаттарды тартуу, улуттук экономиканын масштабы жана структурасынан көз каранды.

Ошондуктан, биз негизги капиталга инвестиция тартуу максатында, 2.9-таблицада, калктын жан башына негизги капиталга каражаттарды тартуу көрсөтүлгөн жана картинасы төмөндөгүдөй.

² Көрсөткүч ЕАЭБ өлкөлөрүндөгү борбордук банктарынын алмашуу курсу боюнча бир жылга эсептелинген: Беларусия, Армения, Казакстан, Кыргызстан жана Россия - АКШ долларына карата улуттук акчаны орточоченелген алмашуу курсу боюнча.

2.9-таблица. Калктын жан башына негизги капиталга инвестициялар

(АКШ доллары³.)

	2012	2013	2014	2015	2016
ЕАЭБ	2 600,0	2 739,7	2 389,9	1 518,7	1 397,1
в том числе:					
Армения	394,6	365,7	369,6	334,6	285,0
Беларусь	1 949,7	2 468,5	2 318,9	1 344,3	985,0
Казахстан	2 185,9	2 360,6	2 143,5	1 819,1	1 283,9
Кыргызстан	277,8	302,1	348,1	335,1	321,9
Россия	2 828,8	2 948,8	2 548,6	1 566,3	1 504,4

Булак:ЕЭК маалыматтары

Калктын жан башына негизги капиталга инвестиция тартуу Беларусия, Казакстан, Россияда орточо, бирдей, 985-1500 долларга чейин катталды, ал эми Армения жана Кыргызстанда бул көрсөткүч 285тен ашпайт жана 322долл.АКШ.

2.8,2.9-таблицаарды талдап, 2013-жылдар баштап Армения, Белоруссия, Казакстан жана Россияда негизги капиталга инвестициянын төмөндөгөн көрүнүшү байкалган, Кыргызстан болсо, каралып жаткан мезгил ичинде, бул көрсөткүч бир аз жогорулайт.

Кыргызстандан башка бардык өлкөлөрдө, негизги капиталга салымдардын арстан үлүшү Кыргызстанда кредиттик жана банк мекемелеринин каражаттарын карыз, ал эми ишкердик субъекттеринин өз каражаттарынан болуп саналат. Белоруссияда, салымдардын бюджеттин туруктуу булагы болуп, алар салымдар калктан келген $\frac{1}{4}$ Армения жана Кыргызстандын, ал эми жалпы салымдардын $\frac{1}{4}$ түзөт.

Кыргызстандан тышкары, бардык башка өлкөлөрдө, негизги капиталга инвестициялардын арстан үлүшү чарбалык субъекттеринин өз каражаттарынан турат, ал эми Кыргызстанда кредиттик жана банк мекемелеринин каражаттарынан алынган карыз болуп саналат. Белоруссияда, инвестициянын туруктуу булагы болуп бюджеттик каражаттар саналат, алар бардык инвестициянын $\frac{1}{4}$ бөлүгүн түзөт,ал эми Армения жана Кыргызстанда жалпы инвестициянын $\frac{1}{4}$ бөлүгү калктан түшөт.

Ошондуктан,жүргүзүлгөн талдоо, ЕАЭБөлкөлөрдүн экономикасына инвестицияларды тартуу бирдей эместигин, жана бөлүштүрүү структурасы негизги экономикалык ишмердүүлүгүнүн базалык түрлөрү менен пайда болгонун көрсөттү. Изилдөө иши, Кыргызстандан башка,ЕАЭБ өлкөлөрүндө инвестициянын төмөндөгөн тенденциясын көрсөттү, инвестициянын жоктугу бул экономиканын өнүгүшүнө, негизги өндүрүш каражаттарды модернизациялаштырууга,жайылтууга жана негизги өндүрүштүк кубаттуулуктагы жаңы курулуштарга терс таасирин тийгизет.

³ Көрсөткүч ЕАЭБ өлкөлөрүндөгү борбордук банктарынын алмашуу курсу боюнча бир жылга эсептелинген: Беларусия, Армения, Казакстан, Кыргызстан жана Россия - АКШ долларына карата улуттук акчаны орточоченелген алмашуу курсу боюнча.

Ошентип, Казакстандын мындан аркы ЕАЭБ өлкөлөр менен кызматташтыгы дүйнөлүк рыноктын тенденциясы жана багыттары менен аныкталат жана Казакстандын экономикасын өнүктүрүү ыктымалдыгы менен инерциялык сценарийине көз каранды, жана бул көз карандылык, балким, акыркы жылдары катталган арымдарда сакталып калат. Мындан тышкары, айрыкча, өнөр жай секторунда (тоо-кен казып алуу жана кайра иштетүү) олуттуу каражаттарды тартуу менен тышкы экономикалык иш-аракеттер улам жанданып, атап айтканда, өнүгүү темпине тездетүү мүмкүнчүлүгү бар, бирок, мындай сценардык мамиле Казакстандын экономикалык саясатына өзгөрүүлөрдү жана инвесторлорды коргоо, тартуу боюнча жигердүү иш-аракеттерди, жагымдуу бизнес чөйрө түзүүнү талап кылат.

Үчүнчү баптын **"Казакстан модернизациялаштыруунун жаңы этабында өнөр жай-инновациялык өнүктүрүүнүн стратегиялык артыкчылыктары"** бөлүмүндө Казакстанды туруктуу өнүктүрүүдө негизги багыттары жана Казакстандын өнөр жай-инновациялык саясатын пайдалануу эсеби менен ЕЭИнин келечеги жана 2025-жылга чейинки мезгил ичинде ЕАЭБ өлкөлөрүнүн интеграция шартында Казакстанды туруктуу өнүктүрүүнүн стратегиялык божомолу иштелип чыккан. Бирлик өлкөлөр менен Казакстандын социалдык-экономикалык мамилелерин өнүктүрүү ички жана тышкы экономикалык кырдаалдын шартында гана эмес жана өнүгүүнүн ылайыкталган факторуна негизделет, ошондой эле тышкы экономикалык иштин негизги бөлүгүн жөнгө салуучу эл аралык макулдашуулардын алкагында улантылып жатат.

Жагдай ЕАЭБ өлкөлөрүндө өнөр жай кооперация жана субконтрактациянын Евразия тармагын түзүүнү талап кылат. Евразия тармагынын өнөр жай кооперация жана субконтрактациянын негизги багыттары болуп өнөр жай ишканаларын тапшырык аркылуу жайгаштырууда бардык индустриалдык процесстерди оптимизациялаштыруу, өндүрүш жана өнөр жай продуктуларын тейлөө жана өндүрүү, андан сырткары технологиялык процесстерди башка өндүрүштүк ишканаларда аткаруу өндүрүштүн уюштуруу-башкаруучулук түзүмүн оптималдуу уюштурууга жана өндүрүштүн дараметин кыйла максималдуу куруу мүмкүнчүлүгүн берет.

Евразия бирикмесинин жаңы экономикалык шарттарында Казакстандын өнөр жай саясаты Россия, Кытай жана ЕБ ресурстарын колдонуу чөйрөсүндө регион аралык интеграцияга жайылтышы керек.

Казакстандын ишмердүүлүгү Эл аралык интеграцияда диверсификация өнүгүү принциби боюнча, чийки материалдарды ташуу, кайра иштетүү өнөр жайына инвестициялардын келген агымы мамлекет тарабынан кандайдыр бир талаптарды эске албастан ишке ашырылат. Бардык өндүрүш инфраструктуралар, унаа өнөр жай тармактарына себилдегич куруу, темир жол локомотивдердин курулушу, жүк ташуучу вагондор, өз алдынча курулбас үчүн, учурдагы компоненттерди чынжыр менен байланыштыруу боюнча комплекстүү чараларды иштеп чыгуу абдан маанилүү.

Казакстандын ЕАЭБтен башка өлкөлөрдүн алдында салыштырмалуу артыкчылыктары болуп, курамдык бөлүктөрдү жана компоненттердин өндүрүшүндө катышууда уникалдуу мүмкүнчүлүгү эсептелинет.

Казакстан башка өлкөлөр менен салыштырганда олуттуу атаандаштык артыкчылыкка ээ болгондуктан, муну менен бирге энергия ресурстарына болгон дүйнөлүк баанын төмөндөшү менен шартталган терс кесепеттерин жоюу сыяктуу эле, жаңы өнөр жай саясаты экономиканын тармактарын модернизациялаштыруу жана диверсификациялаштырууга мүмкүнчүлүк берет. Бирлик өлкөлөрүнүн каржы рыногунун бардык катышуучулары үчүн каржы чөйрөсүндө басмырлабаган шарттарды түзүү үчүн баалуу кагаздар рыногунда, банк жана камсыздандыруу тармагында, каржы рыногун жөнгө салуу боюнча өз ара шайкештиктин талаптарды иштеп чыгуу зарыл, ошондой эле эл аралык стандарттар жана принциптердин негизинде, алардын ичинен белгилеп кетүүчү:

1. Капиталдын эркин кыймылын камсыз кылуу үчүн финансы рыногунда жагымдуу шарттарды түзүү максатында "Маалыматтарды алмашуу тууралуу" макулдашууну ишке ашыруу боюнча маалымат алмашууну камсыз кылуу,анын ичинде жашыруун. Бул Бирлик өлкөлөрдүн ортосундагы маалымат алмашуу тартибин түшүндүрөт жана аны колдонуу ЕАЭБнин финансы рыногунда интеграциялык процесстерди өркүндөтүү, жогорулатуу максатында колдонуу, ошондой эле кызыкчылыгы бар органдар менен жашыруун маалыматтарды алмашууну камсыз кылуу үчүн каржы рыногунун катышуучуларынын укугун коргоону камсыз кылат.

2. Баалуу кагаздар рынок чөйрөсүнүн багыттарын жакшыртуу.

Улуттук фонддук биржаларда ЕАЭБ өлкөлөрүнүн брокер жана дилерлерге өз ара кирүү (аккредиттөө) маселесин чечүү зарыл. Жыйынтыгында, ЕАЭБөлкөлөрүнүн эмитенттери Бирлик өлкөлөрдүн фонддук рыногуна түздөн-түз кирүүгө, ал эми инвесторлор – инвестиция салуу үчүн кеңири мүмкүнчүлүк алышат.

Атап айтканда, айыл чарба азыктары,жалпы, айрыкча сапаттуу товарларды сатуу боюнча бирдиктүү биржалык (алмашуу) мейкиндиги боюнча мамлекеттик программаларды иштеп чыгуу жана ишке ашыруу. Бул бирдиктүү алмашуу мейкиндигин түзүүдө сыноо үчүн чийки зат товарларды кепилдик менен жеткирүү жана жогорку сапаттагы товарлардын кепилдигин камсыз кылуу жана түрдүү валюталык эсептешүүнү колдонууну талап кылат. ЕАЭБ мейкиндигинде баалуу кагаздар жана башка инструменттерди, бул маселелерди жөнгө салуучу иш жүзүндө нормативдик- укуктук документтерди даярдоо максатында чыгарууну көп тараптан таанытуу;

- 3.ЕАЭБ өлкөлөрүнүн финансылык рыногунда маалыматтарды берүүдө интеграциялык системаны түзүү, анын ичинде форматтарга жана берүү каналдарга талаптарды бирдиктүү стандартка келтирүү. Бул булактар тарабынан маалыматтарды чогултуунун бирдиктүү методологиясын иштеп чыгууну,маалыматтарды иштеп чыгуучу бир борборго жеткирүү жана эл аралык тилдерде электрондук билдирүүлөрдү бир үлгүдө которуу талап кылат;

4.Евразия мейкиндигинде көз карандысыз рейтинг агентсвосу сыяктуу мамлекеттер алдындагы институттарды түзүү. Өзгөрүлүп туруучу ички экономикалык чөйрө,рейтинг көрсөткүчтөрүн өлкөлөрдүн тобокелчилик аналитикалык изилдөө, ошондой эле башка тобокелчиликтер үчүн жаңы көз карандысыз рейтинг агентсвосун түзүүнүн маанилүүлүгүн аныктады;

5.ЕАЭБ өлкөлөрүнүн ортосунда транспорт каражаттарынын ээлеринин граждандык жоопкерчилигин милдеттүү камсыздандыруу полисин өз ара таануу механизмдерин жакшыртуу;

6.ЕАЭБде камсыздоо рыногунун көлөмүн көбөйтүү жана трансчекаралык транспорт камсыздандырууда тоскоолдуктарды азайтуу үчүн ЕАЭБөлкөлөрүнүн трансчекаралык камсыздандырууну өнүктүрүүдө учурдагы механизмдери менен ЕАЭБөлкөлөрүндө жалпы камсыздоо рыногун түзүү. Бул иш чаралардын комплекси, учурдагы ЕАЭБ өлкөлөрүнүн финансы рыногунда кезигүүчү чектөөлөрдү жана тоскоолдуктарды азайтууда мүмкүнчүлүк берет.

Муну менен катар, салык саясат чөйрөсүндө перспективдүү багыттарды сунуштайбыз, атап айтканда:

-ишкердик иш-аракеттерин жана трансчекаралык инвестицияны коргоодо жана түрткү берүүчү жогорку эффективдүү инструмент катары капитал жана кирешеге салык төлөөдөн баш тартууну четтетүү жана кош салык салууну жокко чыгаруу Келишимин жакшыртуу. Күн тартибинде бул маселелердин жоктугу ЕАЭБөлкөлө ортосундагы финансы капитал кыймылына жана товарларды сатуу жана тейлөөдө тоскоолдук алып келет;

- ЕАЭБөлкөлөр ортосунда электрондук соода чөйрөсүндө салык салуу боюнча маселелерди чечүү, багытталган;

жаап-жашырууну токтотуу жана электрондук бизнестин катышуучуларына салык ченемин жүйөсүз азайтуу;

ЕАЭБөлкөлөрүндө электрондук соодада таза, адилеттүү атаандаштык үчүн шарттарды түзүү жана салык тоскоолдуктарын кыскартууга,ага түрткү берүү жана өнүктүрүү үчүн;

ЕАЭБөлкөлөрүнүн профилдик ведомстваларында-бажы,банк,салык,ж.б түзүмдөрдү валюта боюнча экспорттук операцияларды көзөмөлдөө чөйрөсүндө маалыматтык-коммуникациялык өз ара иш аракетин көбөйтүү аркылуу салыктык башкаруунун сапатын көтөрүү;

Салыктык башкарууну жүргүзүүдө ЕАЭБ өлкөлөрдүн салык структураларынын ортосунда электрондук маалымат алмашуу боюнча Евразия экономикалык комиссиясынын Протоколдук долбоорун ишке ашырууда, атап айтканда:

юридикалык жана физикалык жактардын белгилүү түрлөрү боюнча кирешелерин;

ЕАЭБөлкөлөрүнүн аймагында жайгашкан жана анын менчик ээлеринин мүлкүнүн белгилүү түрлөрү боюнча;

- өз ара соода жүргүзүүдө КНСТИ алууда маалыматтык технологияларды колдонуу;

- товардын акция алдындагы, айрыкча алсыздыгы боюнча акциздик салыктардын ченинин шайкештиги

ЕАЭБ өлкөлөрүнүн интеграция процесстеринин өнүгүүсүнүн ийгилиги регионалдык рынок товарларынын жана тейлөөнүн бир катар кырдаалдарынан көз каранды болот. Макулдашылган макроэкономикалык саясат, учурдагы айрым бөлүктөрдүн туура келбестигин жокко чыгаруу, тарифтик эмес тоскоолдор, ЕАЭБ арбитраждык натыйжалуулугун көтөрүү ЕАЭБ бирдиктүү рыногун түзүү үчүн чыныгы перспектива ачуу мүмкүнчүлүгүн берет. Белгилей кетүүчү нерсе, Интеграциялык бирикмелердин катышуучуларынын арасындагы өз ара иш-аракеттер ишке ашпай калган учурда, ЕАЭБ өлкөлөрү жоготууну билдирип, евразиялык интеграциянын андан аркы өнүгүшүнө алардын саясий төбөлдөрү же ЕАЭБ бирдиктүү рыногунун болушу жана өз ара эпке келүү жана компромисске баруу жана евразия мейкиндигинде интеграция долбоору көйгөйлүү болуп калышы мүмкүн.

Көрсөтүлгөн изилдөө иши комплекстик талдоонун негизинде ЕАЭБ өлкөлөрү жана Казакстан өнүктүрүү стратегиялык божомолду иштеп чыгууга аракет, интеграциялык процесстин жалпы мыйзамченемин, божомолго таасир этүүчү ички жана тышкы факторлорду табуу, ЕАЭБ өлкөлөрү жана Казакстандын туруктуу өнүктүрүү божомолдуу процессинин күтүлүүчү жыйынтыктарын аныктоо болуп саналат.

ЕАЭБ өлкөлөрү жана Казакстан туруктуу өнүктүрүү божомолу үчүн, биз божомолдуу экстраполяцияны колдондук.

Божомолдуу экстраполяциялык ыкманын маңызы божомолдоо мезгилине чейинки экономикалык кубулуштардын өзгөрүү динамикалык циклин билүүдө жана келечекте белгилүү мезгилге бул мыйзамченемин берүүдө көрсөтүлөт, биздин учурда бул 2025-жылга чейинки мезгил түзөт. Божомолдоодо экстраполяциялык ыкманы колдонуунун зарыл шарттары өнүгүү механизмдеги туруктуу тенденция менен изилденүүчү процесстин экономикалык маңызын адилет түшүнүү жана билүү болуп саналат.

Экстраполяциялык ыкманын формуласын функциянын маанисин аныктагандай көрсөтүүгө болот:

$$\Delta Y = (P_n - P_p) / t \quad (1)$$

ΔY – орто абсолюттук өсүш

P_n – акыркы аналитикалык жылдын көрсөткүчү;

P_p – өткөн жылдардын көрсөткүчтөрү;

t – талдоо мезгилиндеги убакыт б.а. жыл

$$A_p = P_n + t * \Delta Y \quad (2)$$

A_p – мезгилдеги сандык көрсөткүч, биздин учурда бул 2025-жылга чейинки мезгилди түзөт;

t- болжолдуу мезгилдеги убакыт, б.а.жыл

Экстраполярдик божомолдун негизги ыкмасы деп, жетишилген айкын деңгээлден орточо жылдык өсүш же өсүш арымы менен божомол бааны аныктаган ыкманы эсептейбиз. Сунуш кылынган мамиле белгилүү оң артыкчылыктарга ээ, чакан эсептөө алгоритмди, оптималдуу эсептөө схемаларын, ошону менен, биздин учурда 9 жайкы мезгилде, бул же тигил көрсөткүчтөрдүн орто мөөнөттүк болжолдоо перспективаларын аныктайт.

Күтүлүүчү жыйынтыктар

2025-жылга чейинки мезгилде ЕАЭБ өлкөлөрү жана Казакстандын туруктуу өнүктүрүү стратегиялык божомолун иштеп чыгуу процессинде, биз иштеп чыккан божомолдуу маалыматтардан төмөндөгүдөй жыйынтыктарга келдик. 2025-жылга ортожылдык калктын саны ЕАЭБ өлкөлөрүнүн узак мөөнөттүү демографиялык моделинин негизинде божомолдонду, анын ичинде экстраполяция ыкмасын колдонуу менен Казакстандын калкынын саны.

Биздин божомолдуу эсептөөбүзгө ылайык, 2025-жылга ЕАЭБ өлкөлөрүнүн калкынын саны 194 млн. 513,8 миң адамга же 11 млн. 160,2 миң. адамга жетет. Казакстанда 2016-жылга караганда калктын саны 12,7%га жогрулайт жана 20 млн. 185,2 миң адамды түзөт. Кыргызстан Республикасы болсо, 2025-жылга калкынын саны 7 млн. 295,6 миң адамга жетет же өсүш 1 млн. 155 миң адамды түзөт.

Эмгек ресурстарынын потенциалын жана сапатын көтөрүү максатында жана Казакстанда жумушсуздукту азайтууга жогорку, техникалык жана профессионалдык билим берүү сапатын модернизациялаштыруу жана ишке орноштуруунун жаңы структурасын эсепке алуу менен кадрларды даярдоо боюнча системалуу чаралар кабыл алынат. Эмгек рыногунда талап кылынуучу профессионалдык көндүм жана дасык алуу үчүн, көпчүлүк ишмердүүлүктү өнүктүрүү үчүн, ошондой эле эмгек ортомчулук натыйжалуу моделди түзүү 2018-2022-жылдарга жемиштүү иш берүү жана массалык ишмердүүлүктү өнүктүрүү Программасында ишке ашыруу башталат. Бул Программанын алкагында, жумушсуз, өз алдынча иштеген жана башка дасыгы жок адамдар, үч тармакта жемиштүү жумушка тартылат.

Биринчи багыт боюнча, 1айдан 6 айга чейинки мөөнөт ичинде орто кесиптик окуу жайлардын негизинде акысыз кесиптик окутуу курстары жүзөгө ашырылат.

Экинчи багыт ишке ашыруу программасы "Бастау бизнес" долбоору боюнча катышуучуларды ишкерлик негиздер боюнча окута турган ишке ашырылуучу программа улантылат жана айыл жана шаар жергесинде ишкерлик демилгелерди колдоо жүргүзүлөт. Үчүнчү багытта жарандарды ишке орноштуруу боюнча даректүү жардамдарды күчөтүү, эмгек ресурстарынын мобилдүүлүгүн көтөрүү жана эмгек рыногун түзүүчү инфраструктурасын өркүндөтүү каралган.

Жогорудагы каралган чараларга ылайык, 2025-жылга Казакстанда жумушсуздук көрсөткүчү 392,5 миң. адамдарга чейин же 11,9% га, жумушсуздарды ишке орноштуруу боюнча жеке агенттиктердин тартуу жолу менен эмгек рыногунун ички түзүмүн модернизациялаштыруунун эсебинен

төмөндөйт.«Калкты ишке орноштуруу чөйрөсүндөгү аутсорсинг» деген жаңы түшүнүк киргизилет,аутсорсингге жумушу жок жактарды ишке орноштуруу жана профориентация (кесипке багыт берүү)кызматтарын берүү каралат

Кыргызстан Республикасына келсек, жумушсуздук деңгээлдеги 183,7 миң адам 2016-жылы 123,6 миң адамга, 2025-жылга 32,7% га төмөндөйт, жумушсуздуктун төмөндөшү формалдык эмес ишмердүүлүктү мыйзамдаштыруу жана калктын өз алдынча иш алып баруусунун эсебинен,өз алдынча иш менен алектенгендерге жеңилдетилген каттоону киргизүү,өзү алектенгендерди көмүскөдөн чыгаруу үчүн салыктык каникулдарды колдонуу жана салыктык башкарууну жөнөкөйлөтүүдөн келип чыгат.

2025-жылга чейинки мезгилге Казакстан туруктуу өнүктүрүүнүн негизги базасы болуп жагымдуу инвестициялык климатты камсыз кылуу, инвестиция тартуу жана анын эффективдүүлүгүнө багытталган инвестиция чөйрөсүндөгү саясат болот.Экономикалык өнүгүүдөгү негизиг компонент болуп бир гана жаңы инвесторлорду тартуу эмес,учурдагы инвесторлорду кармап калуу жана кайра инвестициялоого түрткү берүү болуп эсептелинет. 2025-жылга төмөндөгүдөй максаттуу көрсөткүчтөргө жетишүүгө болот:

инвестициялар,негизинен капитал, 54млрд.231млн.АКШдолл жетишилген, 2016-жыл менен салыштырмалуу өсүшү 31млрд.545млн.АКШ долл.же 2,3эсе ни түзөт.

ЕАЭБнин башка өлкөлөрүн карасак, негизги инвестицияны РФ алат,биздин болжолдуу эсептөөлөрүбүзгө ылайык, алар 635 млрд.870млн. АКШ.долл.жетишет, ЕАЭБөлкөлөрүнүн бардык инвестицияларынын 87,8% түзөт.

Кыргызстанда 2025-жылга негизги капиталга инвестициянын өсүшү 2млрд.793 млн.АКШ.долл.же 2016-жылга салыштырмалуу өсүш 44,1% түзөт. Казакстандын экономика секторунда негизги бюджетти түзүүчү компонент болуп, 2025-жылга 80,5млн.тоннага жетишкен, 2016-жылга салыштырмалуу өсүшү 3,2% түзгөн мунай өндүрүү болуп саналат.

Казакстандын мунай жана газ секторун өнүктүрүүнүн негизги багыттары, жаңы пайдалуу кен чыгаруучу жерлерди ачууда корундун өсүшүн камсыз кылуу эсебинен, айрыкча Каспий деңизинен, мунай заттарына ички рыноктун муктаждыктарын, мунай ташуу экспорттук маршруттарды ар тараптуу өнүктүрүү жана жаңы кендерди ачууну камсыз кылуу болуп калат.

Төмөн кирешелүүлүккө ээ кен чыгаруучу жерлерди өнүктүрүү, кендерди казуу жана геологиялык изилдөөлөргө инветиция тартуу, интеграциялык процесстерден көз каранды венчурдук механизмдерди иштеп чыгуу максатында мунай-газ тармагынын ченемдик-укуктук базасын өркүндөтүү боюнча иштер жүргүзүлөт.

Казакстандын мунай затын экспортко жеткирүү үчүн «Казахстан-Китай» и «Каспийский Трубопроводный Консорциум» мунай түтүкчөлөрүнүн өткөрүү дараметин жогорулатуу аркылуу транспорттук коридорлордун кубаттуулугу боюнча иш улантылат.

Иштеп чыгуунун кийинки баскычтарында турган, кургакчылык жерде, мунай газ чийки заттарын казып алуунун көлөмүн көбөйтүү үчүн кошумча

потенциал болуп, мунай өндүрүүнү жакшыртууда инновациялык ыкма жана технологияларды колдонуу эсептелинет.

ЕАЭБ катышуучулардын башка өлкөлөрүндө мунай казып алуу маселесин карасак, мисалга, РФда 2025-жылга мунай өндүрүү рекорддук 605млн.616,4миң тонна жана 2016-жылга салыштырмалуу өсүш 60млн.03миң тонна же 10,1% түзөт. Бардык ЕАЭБ өлкөлөрүндө болжолдуу мезгилге мунай казып алуунун жалпы саны 688млн.094,2миң тоннага жетет, РФда мунай казып алуу арстан үлүшү менен 88%дан ашуун болот

2025-жылга карата жаратылыш газын өндүрүү 60,6 млрд.түзөт,2016-жылга салыштырмалуу өсүш 29,6% болот.

2025-жылга карата Казакстанда көмүр чыгаруу жылына 114 млн. 864,6миң тоннаны түзөт же ЕАЭБөлкөлөрүндөгү бардык өндүрүлгөн көмүрдүн 19,1%, жана 2016-жыл менен салыштырганда өсүш 11,5% түзөт. Армения жана Беларус көмүр кендерин ээ эмес, көмүр казып алуунун арстан үлүшү Россияга туура келет.

2019-жылдын 1-январынан баштап,электрэнергетикалык тармактарына инвестиция тартууну камсыз кылуу максатында,электрэнергия рыногунан башка,электр кубаттуулук рыногу иштей баштайт.Электр кубаттуулук рыногу негизинен инвестициянын керектүү көлөмүн тартууга, жаңы электрстанцияларын тургузууга жана учурдагы кубаттуулукка көмөк көрсөтүүгө, ошондой эле учурдагы электр станциялар ортосунда атаандаштыкты өнүктүрүүгө демилге берет. Электр энергиясын рыногунун негизги максаты, региондордун ортосундагы электр энергиясына болгон баанын айырмасын теңдөө,электрпайда кылуучу ишканалардын инвестициялык чыгымдарын кепилдигин актоо, жана электр тармактарына инвестиция тартуу үчүн жагымдуу шарттарды түзүү болуп саналат.

ЕАЭБөлкөлөрүндө электрэнергиясын өндүрүүнүн жалпы саны 2025-жылга карата 1трлн.341млрд.816,3млн.кВтч жетет,электрэнергиянын негизги өндүрүүчүсү РФ болот, 2025-жылга карата РФ 1 трлн. 170 млрд. 375,2 млн. кВтч, өндүрөт, ЕАЭБ өлкөлөрүндө өндүрүлгөн электрэнергиянын жалпы санынын 87,2% түзөт.

Казахстан Республикасы ЕАЭБда электрэнергиясын өндүрүү боюнча экинчи орунду ээлейт жана 2025-жылга карата 112 млрд. 637,0 млн. кВтч өндүрөт, ЕАЭБ өлкөлөрүндө өндүрүлгөн электрэнергиянын жалпы санынын 8,4% түзөт. Кыргыз Республикасы 2025-жылга карата 14,7млрд.кВтчдан ашпаган электрэнергиясын өндүрөт.

2025-жылга карата жалпы рынокто көмүр суутегин түзүү маселеси өлкөлөр арасында курч талаш-тартыштарды туудурат. Бул тараш-тартыштар негизинен мунай,газ стратегиялык рыногуна жана алардын баасына тийет. Каралып жаткан мезгил ичинде көмүрсуутегинин стратегиялык өнүгүүсүнө ылайык, бул стратегия төмөнкүдөй схемада түзүлөт:

Евразия мейкиндигиндеги өлкөлөрдүн энергетикалык ишканалары ЕАЭБ өнөктөш өлкөлөрүнүн мунай газ инфраструктурасына басмырлоосуз

кирүүгө мүмкүндүк алышат, мунай жана мунай азыктарын рыноктук баада экспорттук алымдары жана сандык чектөөсү жок сатып ала алат.

Мындан тышкары, улуттук акча менен өз ара эсептешүүлөргө өтүү каралып жатат. Бирдиктүү көмүр суутегинин рыногу ЕАЭБөлкөлөрүнө дүйнөлүк баадан өтүүгө мүмкүндүк бере алат жана ЕАЭБ рыногун атаандаштыкка жарамдуурак кылат.

Ошентип, биз тараптан иштелип чыккан изилдөө ишинин жыйынтыгы боюнча, ЕАЭБөлкөлөрүнүн жана Казакстандын туруктуу өнүктүрүү стратегиялык божомолу Евразиялык багыттагы тышкы экономикалык кызматташтыктын перспективасы аркылуу, учурдагы төмөнкүдөй багыттарын, Казакстандын экономикалык өнүгүүсүн, ошондой эле ЕАЖБөлкөлөрүнүн рыноктук конъюнктурасын сактап калууну божомолдойт. Мындан тышкары, жыл сайын чийки заттардын экспорту көбөйүп жана жогорку кошумча баасы менен экспорт кыскарат, муну менен катар импорттун структуралык түзүлүштөрү диверсификацияланат (ар тараптуу) болот. Ошондуктан, биз Казакстандын Евразия интеграциясынын орто жана узак мөөнөттүү перспективаларына катышуусу менен Казакстандын бүтүндөй экономикасы үчүн олуттуу оң натыйжасын берет деп ишенебиз.

КОРУТУНДУЛАР ЖАНА СУНУШТАР

Заманбап шарттарда объективдүү зарылдыгы жана маанилүүлүгү бул дүйнөлүк багыттар менен чакырыктардын шартында Казакстандын туруктуу улуттук өнүгүүсүн узак мөөнөттүү илимий жактан негизделген социалдык-экономикалык стратегияларын иштеп чыгуу болуп саналат.

1. Туруктуу өнүктүрүү концепциясынын илимий-теоретикалык негиздерин системалоо жана жыйынтыктоо адамзат коомунун өнүгүү процессиндеги экологиялык, социалдык жана экономикалык жактарын чагылдырган үч негизги параметрлердин өз ара байланышын ачып көрсөтү;

2. Эл аралык экономикалык интеграцияга маани-маңызын, божомолун жана жолдорун, ошондой эле анын формалары жана теоретикалык мамилелерин өнүктүрүүнү кароо менен, интеграциялык процесстин комплекстүү көрүнүшү аныкталган жана эл аралык экономикалык интеграцияны изилдөөдө көптөгөн ыкмалар тутумдашкан.

3. Чет мамлекеттердин өнүктүрүү тажрыйбасын изилдөө интеграциялык бирикме чөйрөсүндөгү жаңы багыттарын аныктоого мүмкүндүк берди. Ушул мезгил ичинде, дүйнөнүн кээ бир өлкөлөрү, интеграциялык баскыч деп аталган, формалдуу өз ара мамилелерден эл аралык кызматташуунун жаңы үлгүсүнө өтө баштады.

4. ЕАЭБ интеграция шарттарында Казакстандын экономикасынын заманбап абалына жүргүзүлгөн талдоо, 2025-жылга чейин экономиканы өнүктүрүүнүн ортотез божомолун сунуштоого жана иштеп чыгууга мүмкүндүк берген ЕАЭБ өлкөлөрү үчүн интеграциянын макроэкономикалык жана тармактык натыйжаларынын оң жактарын (учурларын) аныктады.

5. ЕАЭБ өлкөлөрдүн иш аракеттерин укуктук жөнгө салууну изилдеп, Армения, Беларусия, Казакстан, Кыргызстан жана Россиянын курамындагы жаңы эл аралык интеграциялык коомчулук катары, ЕАЭБда бажы жана салык мыйзамченемдүүлүгүн жөнгө салуучу ченемдик укуктук актыларды кайра иштеп чыгуу үчүн зарыл болгон маанилүү структуралык компоненти аныкталган.

6. Казакстандын туруктуу өнүгүү жана евразия экономикалык интеграциянын келечегин эске алуу менен, ЕАЭБ өлкөлөрү менен Казакстандын экономикалык мамилелерин өнүктүрүү ички жана тышкы экономикалык жагдайларга жана логиканын ылайыкталган факторлоруна гана негизделбестен, ошону менен тышкы экономикалык ишмердүүлүктүн көпчүлүк чөйрөсүн жөнгө салган эл аралык макулдашуулардан түзүлгөн негизги багыттар сунушталды.

7. ЕАЭБ өлкөлөрдүн жана Казакстанды туруктуу өнүктүрүүнүн негизги стратегиялык багыттары: иштиктүү жигердүүлүктүн өсүшү жана инвестициялык жагымдуулук үчүн шарттарды түзүү; ЕАЭБ алкагында финансы саясатын жакшыртуу; бирдиктүү алмашуу чөйрөсүн түзүү, анын ичинде, жалпы, дан эгининин жана айыл чарба азыктарын соода кылуу боюнча; ЕАЭБ көз карандысыз мамлекет алдындагы рейтингдик агенттиктердин институттун түзүү; Казакстан АРС жана ЕАЭБ өлкөлөрүнүн ортосундагы өнөр жай өндүрүшүн өнүктүрүүгө тарифтик эмес тоскоолдуктарды жакшыртуу ж.б. болуп саналат.

8. Интеграциялык процесстин жалпы мыйзамченеми, божомолго таасир берүүчү ички жана тышкы факторлор, ЕАЭБ өлкөлөрү менен Казакстанды туруктуу өнүктүрүү божомолунун процессинде күтүлүүчү жыйынтыктар аныкталып, комплексттик талдоонун жана баанын негизинде ЕАЭБ өлкөлөрдүн жана Казакстандын өнүктүрүү стратегиялык божомолу сунушталды.

Ошентип, ЕАЭБ өлкөлөрүнүн жана Казакстанды туруктуу өнүктүрүүнүн жана натыйжалуулугунун божомолу болуп анализ боюнча иш-аракеттердин ырааттуулугун жана ички жана тышкы чөйрөнүн баасын, ЕАЭБ өлкөлөрдүн жана Казакстандын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн туруктуулугун жана натыйжалуулугун камсыз кылган башкаруучулук чечимдердин ишке ашырылышын көзөмөлдөөнү, пландоону жана божомолдоону кароочу социалдык-экономикалык баскычтардын бири саналат.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ИШТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. Каримсаков, М.Р. Долговременная стратегия устойчивого

экономического развития Казахстана [Текст] / М.Р. Каримсаков.-М.: Горизонты экономики, 2018.- № 2 (42).- С. 115-121.

2. Каримсаков, М.Р. Стратегические приоритеты индустриально-инновационного развития на новом этапе модернизации Казахстана [Текст] / М.Р. Каримсаков.- М.: Научное обозрение. Серия 1: Экономика и право, 2017.- № 6. -С. 176-186.

3. Каримсаков, М.Р. Об опыте становления и результатах экономического развития суверенного государства[Текст] / М.Р. Каримсаков .- М.: Научные труды Вольного экономического общества России, 2012. -Т.167. - С. 63-73.

4. Каримсаков, М.Р. Финансовая система Республики Казахстан: опыт и перспективы [Текст] / М.Р. Каримсаков.-М.: Экономический журнал, 2012. -№ 3 (27).- С. 34-41.

5. Каримсаков, М.Р. Инициативы Казахстана в формировании единого валютно-финансового пространства[Текст] / М.Р. Каримсаков.-Екатеринбург: Известия Уральского государственного экономического университета, 2012.- № 6 (44).- С. 45-48.

6. Каримсаков, М.Р. Последствия глобального финансового кризиса для азии и тихоокеанского региона: полученный опыт и современные вызовы на примере Казахстана, Малайзии и Индонезии [Текст] / М.Р. Каримсаков.-М.: Экономика. Налоги. Право, 2011.- № 6.- С. 24-32.

7. Каримсаков, М.Р. Особенности корпоративного управления в Казахстане [Текст] / М.Р. Каримсаков.- Екатеринбург: Новые тенденции в развитии российской модели корпоративного управления: посткризисные уроки и выводы, 2011.- С. 36-40.

8. Каримсаков, М.Р. Корпоративное управление как необходимое условие успешной деятельности[Текст] / М.Р. Каримсаков.- Екатеринбург: Новые тенденции в развитии российской модели корпоративного управления: посткризисные уроки и выводы, 2011.- С. 40-48.

9. Каримсаков, М.Р. Научные аспекты концепции устойчивого экономического роста [Текст] / М.Р. Каримсаков.- Б.:Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана, 2018.- №5.- С.99-103.

10. Каримсаков, М.Р. Индустриально-инновационная политика Казахстана и стран Евразийского экономического Союза [Текст] / М.Р. Каримсаков.- Б.:Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана, 2018.- №5.- С.103-105.

РЕЗЮМЕ

Каримсаков Мурат Ратович

**«Евразия Экономикалык Бирлиги Өлкөлөрүнүн
интеграциялаштыруу шарттарында Казакстан республикасынын
экономикасын туруктуу өнүктүрүү стратегиялык артыкчылыктары»
08.00.05 – экономика жана айыл чарбасын башкаруу адистиги боюнча
экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип
алуу үчүн диссертация**

Негизги сөздөр: Туруктуу өнүгүү, инновациялык өнүгүү, стратегия, өнөр жай сектору, экспорт, импорт, божомолдуу көрсөткүчтөр, диверсификация.

Изилдөөнүн объектиси: объектинин изилдөөсү ЕАЭБде интеграциялаштыруу шарттарында Казакстандын экономикасы, анын стратегиялык артыкчылыктары болуп саналат

Изилдөөнүн максаты: Диссертациялык иштин максаты Казакстандын экономикасынын абалына комплекстүү статистикалык талдоо жүргүзүү, анын андан аркы келечектүү өнүгүшүнө комплекстүү баа жана ЕАЭБ шарттарында экономиканы өнүктүрүүнүн стратегиялык божомолун иштеп чыгуу болуп саналат.

Изилдөө методдору: изилдөөнүн жүрүшүндө корутундуларды жыйынтыктоого жана экономикалык талдоонун ишенимдүүлүгүн камсыз кылууга мүмкүндүк берген системалуу жана аналитикалык мамиле, анализ жана синтез ыкмалары колдонулду.

Алынган жыйынтыктар: ЕАЭБ шарттарында натыйжалуулукту жогорулатууга мүмкүндүк берген Казакстандын экономикалык туруктуулугун жана өнүгүүсүн камсыз кылуу боюнча практикалык сунуштар берилген жана теориялык-методикалык жыйынтыктардан турат.

Колдонуу даражасы: изилдөөнүн натыйжаларын Кыргыз Республикасынын ЖОЖдогу окуу-методикалык комплексин, колдонмолорду жана "Туруктуу өнүгүү", "Микроэкономика" сабактары боюнча программаларды иштеп чыгууда, студенттер, магистранттар, экономика адистиги боюнча аспиранттар колдонсо болот.

Колдонуу чөйрөсү: Казакстанды өнүктүрүүгө сунушталган стратегиялык божомол республиканы өнүктүрүүнү мындан ары жакшыртуу үчүн артыкчылыктуу багыттарын аныктоого мүмкүнчүлүк берет.

РЕЗЮМЕ

Каримсаков Мурат Ратович

«Стратегические приоритеты устойчивого развития экономики Казахстана в условиях интеграции стран ЕАЭС» диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством

Ключевые слова: Устойчивое развитие, инновационное развитие, стратегия, промышленный сектор, экспорт, импорт, прогнозные индикаторы, диверсификация.

Объект исследования: объектом исследования является экономика Казахстана ее стратегические приоритеты в условиях интеграции в ЕАЭС.

Цель исследования Целью диссертационного исследования является проведение комплексного статистического анализа состояния экономики Казахстана, комплексная оценка перспектив ее дальнейшего развития и разработка стратегического прогноза развития экономики в условиях ЕАЭС.

Методы исследования: в ходе исследования использовался метод анализа и синтеза, системный и аналитический подход, которые в общем дали возможность обеспечить достоверность экономического анализа и обоснованности выводов.

Полученные результаты: состоят в теоретико-методических выводах и предложены практические рекомендации по обеспечению экономической устойчивости и развитию Казахстана, которая даст возможность повышению эффективности в условиях ЕАЭС.

Степень использования: результаты исследования можно использовать в вузах КР для разработки учебно-методических комплексов, пособий и программ по дисциплинам: «Устойчивое развитие», «Микроэкономика», студентам, магистрантам, аспирантам по экономическим специальностям.

Область применения: Предложенный стратегический прогноз развития Казахстана даст возможность определить приоритетные направления для дальнейшего совершенствования развития республики.

SUMMARY

Karimsakov Murat Ratovich

"STRATEGIC PRIORITIES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF KAZAKHSTAN IN THE CONDITIONS OF INTEGRATION OF THE EAGE COUNTRIES" the thesis for the degree of candidate of economic sciences in specialty 08.00.05 - Economics and National Economy Management

Keywords: Sustainable development, innovative development, strategy, industrial sector, export, import, forecast indicators, diversification.

The object of the study: the object of the study is the economy of Kazakhstan, its strategic priorities in the context of integration into the EAEC.

The purpose of the research: The purpose of the dissertation research is to conduct a comprehensive statistical analysis of the state of the economy of Kazakhstan, a comprehensive assessment of the prospects for its further development and the development of a strategic forecast for the development of the economy in the conditions of the EAEC.

Research methods: the research used the method of analysis and synthesis, a systematic and analytical approach, which in general made it possible to ensure the reliability of economic analysis and validity of the conclusions.

The obtained results: they consist of theoretical and methodological conclusions and practical recommendations on ensuring economic stability and development of Kazakhstan, which will enable to increase efficiency in the conditions of the EAEC.

Degree of use: the results of the research can be used in higher educational institutions of the Kyrgyz Republic for the development of educational and methodological complexes, manuals and programs on the disciplines: "Sustainable Development", "Microeconomics", students, undergraduates, graduate students in economic specialties.

Scope: The proposed strategic development forecast of Kazakhstan will provide an opportunity to identify priority areas for further improvement of the development of the republic.

Офсеттик кагаз. "Times" Гарнитурасы. Көлөмү 2.5-б.б.
Офсеттик мөөр. Тиражы 100 нуска.
"Аракет-принт" басмаканасында басылып чыгарылган